

PASAULES BRĪVO LATVIEŠU APVIENĪBAS KULTŪRAS FONDS
LATVIJAS VALSTS ARHĪVS

konferences

trimda

kultūra

nacionālā identitāte

referātu krājums

PASAULES BRĪVO LATVIEŠU APVIENĪBAS KULTŪRAS FONDS
LATVIJAS VALSTS ARHĪVS

konferences

trimda

kultūra

nacionālā identitāte

referātu krājums

2004. GADA 30. SEPTEMBRIS – 2. OKTOBRIS

RĪGAS LATVIEŠU BIEDRĪBA

nordik

RĪGA 2004

TRIMDAS PRESE KĀ ĻOTI NOZĪMĪGS LATVIJAS KULTŪRAS VĒSTURES AVOTS

No pašas pirmās latviešu trimdas avīzes “Latvju Vārds” (rotaprintēta, vietām grūti salasāma) 1944. gada 11. nov. Nr. 1, kas vēsta par karantīnas atcelšanu Sandhekshiltas nometnē (Zviedrijā), – šim notikumam par godu koncertā nometnes kopkoris nodziedājis divas tautasdziesmas un četras meitenes nodejojušas “Tūdaliņ tagadiņ” un “Sudmaliņas”, izpelnoties milzu aplausus, sajūsmas asaras un lūgumu vairākreiz atkārtot, – līdz augstas poligrāfiskas kvalitātes apjomīgam krājumam “Latvju Mūzika” Nr. 20, 1991. g., kurā daudzi plaši, jūsmīgi apraksti par iepriekšējā gadā notikušajiem 20. Latviešu dziesmu svētkiem, kuros beidzot savienojās kopīgā sirdsdziesmā svešatnes un tēvzemes kori, – tā varētu vienā variantā ilustrēt kultūras jautājumu atspoguļojumu trimdas periodikā gandrīz pusgadsimta (1944–1991) garumā.

B. Jēgera bibliogrāfiskajā rādītājā reģistrēts vairāk nekā 500 periodisko izdevumu šajā laikā (tie ļoti dažādi pēc sava apjoma, izplatības, iznākšanas ilguma, adresāta). Lai varētu īsti izvērtēt ar kultūru saistīto jautājumu publikācijas, vajadzētu iepazīties ar lielāko daļu no šiem izdevumiem, jo nereti arī pavisam citas ievirzes žurnālā vai biļetenā atrodas kultūras ievirzes publikācijas. Tas nav bijis iespējams, jo prasītu pārāk ilgu laiku; turklāt ne pilnīgi visi trimdas periodiskie izdevumi ir nonākuši Latvijā. Tātad apskatīta ir tikai daļa no šīs bagātības, kura, neapšaubāmi, pati par sevi ir izcila kultūras vērtība, ārkārtīgi interesanta, aizraujoša, arī skumja, dramatiska.

Par periodiskajiem izdevumiem ir diezgan daudz pētījumu dažādos aspektos, tos savulaik veikuši paši trimdinieki, kā K. Ieleja, E. Raisters, E. Dunsdorfs, T. Ķiķauka.¹⁻⁵ Mans nolūks – ar nelieliem piemēriem parādīt kultūras jautājumu daudzveidību vispārēja satura presē, kā arī sniegt ziņas par specifiskiem kultūras izdevumiem.

Apskatot ievērojamu daļu no trimdas periodikas (1944–1991), var secināt, ka publikāciju par kultūru ir bijis ļoti daudz un tās nosacīti var klasificēt:

1. Paziņojumi par kultūras pasākumiem, aicinājumi tajos piedalīties un īsa informācija, kur nokļuvuši mākslinieki, rakstnieki u.c. kultūras darbinieki.

2. Recenzijas un apskati par attiecīgā laika aktualitātēm – izstādēm, jauniznākušām grāmatām, teātru izrādēm, koncertiem dažādās mītnes zemēs un arī Latvijā.

3. Apcerējumi par atsevišķiem kultūras darbiniekiem vai arī kolektīviem – koriem, teātra trupām un tamlīdzīgi.

4. Plašāki pētījumi par kultūras jautājumiem kopumā vai arī atsevišķām tās nozarēm kādā laika posmā.

5. Kultūrvēsturiska satura atmiņu, vēstuļu, dokumentu, fotogrāfiju publikācijas.

Sākums ir periodika nometnēs (kopā ap 250 izdevumu), galvenokārt Vācijā, arī Zviedrijā, Dānijā, Austrijā – visbiežāk rotaprintēta, uz necila papīra. Viens no pirmajiem – avīze “Sauksme” Kemptenē (vēlāk izveidojās par žurnālu) jau ar pirmo numuru 1945. g. 12. jūnijā mobilizē nometnē nokļuvušos radošai dzīvei, un visu norišu centrs ir avīzes redakcija.

Uzaicinājums.

Tautieši, kam ir notis (klavieru un kora), ļoti lūdzam tās iesniegt redakcijā.

Paziņojums.

Pirmdienās, trešdienās un piektdienās plkst. 15–17 notiek kora mēģinājumi.

Jaunus kora dalībniekus uzaicina norādītajās stundās pieteikties pie komponista R. Alunāna.

Uzaicinājumi.

Redakcija lūdz iesniegt grāmatas, dzejoļus, aprakstus, sludinājumus un anekdotes.

Kas varētu mācīt latviešu tautiskās dejas, tiem lūgts pieteikties redakcijā.

Līdzīgi aicinājumi, varbūt mazākā koncentrācijā, ir gandrīz katrā nometnes avīzē, tāpat ziņojumi par gaidāmiem koncertiem, izstādēm, teātra izrādēm, informācija, kas notiek citās nometnēs, ziņas par rakstniekiem, māksliniekiem. Piemēram, Dānijā īslaicīgi iznākušais žurnāls “Kurzeme” 1946. g. janvārī publicē J. Sikas atmiņas par tikšanos ar Vilhelmu Purvīti: *...ar kādu mieru viņš runāja par 800 sadegušām gleznām. Pārējie darbi aizsūtīti uz Vāciju, kur tie? “Uz redzēšanos Latvijā,” viņa pēdējie vārdi.*

Pirms istā nometņu laika – vēl pēdējā kara gadā Berlīnē iznākošais laikraksts “Latvju Balss” publicē Jāzepa Vītola uzrunu “Gadu mijā”, aicinot arī visdrūmākā brīdī gūt spēku dziesmā, mūzikā. Šis pats izdevums nedēļu pirms kara beigām kaujas ziņu un izmisušo sludinājumu “mēs meklējam pazudušos” starpā kā istu brīnumu vairākos turpinājumos publicē Viļa Grāviša savlaik pierakstītās Laņģu Līzes (dz. 1854. g.) atmiņas no Jaunpiebalgas un Vecpiebalgas par A. Pumpuru, Ausekli, Kaudzišiem, Emilu

Dārziņu, dažādiem “Mērnieku laiku” prototipiem u.c. Šādu piemēru ir daudz. Tāpat aizkustinoša vairākos rotaprintētajos nometņu izdevumos rūpīgi zīmētā pirmā lapa un virsraksti. Tas padara informatīvos izdevumus skaistākus, ne tik ikdienišķus, šie nezināmie nometņu mākslinieki droši vien paši arī izjuta radīšanas prieku. Tas sevišķi raksturīgi žurnālam “Atbalss Mežā”, arī laikrakstam “Vēstis Fišbahā” u.c. Gandrīz neiztrūkstoša ik avīzes numurā ir dzeja. Par literārām rosmēm plašākā nozīmē nometņu laiku ir ļoti rūpīgi pētījusi Inguna Daukste-Silasproģe, sniegta arī plaša bibliogrāfija⁶.

Visai bieži periodiskajos izdevumos apzināta un izcelta preses nozīme: *Iespiestais vārds ir latviešu trimdinieku gara spēku, dvēseles rosmju dokumentētājs, tam jāuztur sakari, jāvieno latviešu trimdinieki gara saitēm, kopīgiem mērķiem un ideāliem, jāuztur možs latviešu gars kultūrai un izglītībai.*⁷

Jau pirmajā drukātajā nometņu avīzē “Trimda” ir paredzēts, ka šie izdevumi savulaik būs ļoti nozīmīgi Latvijas vēstures pētniecībā, ir arī priekšlikumi un aicinājumi saglabāt nometņu periodiku. Lielā mērā tas arī ir izdarīts.

Apbrīnojama ir žurnālu “Laiks”, “Sauksme”, “Ceļš”, “Daugava”, “Ceļa Zīmes” (pēdējie divi Zviedrijā) iznākšana. Bez satura bagātības īpaši gribas pieminēt kvalitatīvas krāsainās gleznu reprodukcijas abos pirmajos. Tā žurnālā “Laiks” kopš 1946. g. publicētas kopā 32 reprodukcijas, piemēram, L. Liberta “Dzimtenes bērzi”, J. Kugas “Vakars”, V. Purviša “Pavasaris”, J. Rozentāla “Bildinājums”, N. Drapčes “Vecmāmiņa trimdā”, V. Janelsiņas “Lasītāja”, J. Kalmītes “Rīga”, J. Valtera “Skābaržu mežs”. Savukārt žurnālā “Sauksme” (arī kopš 1946. g.) publicētas 30 reprodukcijas, dažas no tām: N. Strunkes “Strēlnieki Nāves salā”, A. Štrāla “Salauztais ledus”, J. Kugas “Daugava”, E. Hermanovska “Latvija trimdā”, S. Vidberga “Bēgļi”, A. Annusa “Kursas koklētājs”.

Nometņu gados notika daudzas izstādes. Viena no pirmajām plašākajām – Virčburgā 1945. gada 17.–24. novembrī. Tā bija krāšņa, augsta ranga mākslinieku iekārtota, tās nolūks, kā katalogā teikts, *svešniecībā pacelt mūs pāri nometnes dzīves ikdienai, vienojot ap daiļuma vērtībām*. Izstāde izpelnījies gan tolaik jaunā vēsturnieka Edgara Andersona plašu recenziju žurnālā “Ceļš” (1945) Nr. 3, gan Pētera Ērmaņa dziļās un izjustās emocijas dzejoli “Latviešu cimdi”:

*Izstādē gar galdiem lēnām ejot,
Lietas lūkojot, kas galdos liktas,
Sanāk sirdī skumjas, prieks un brīnums.*

*Skumjas smeldz par visu to, kas zaudēts,
Smeldz par ļaunam lemto mīlo zemi.
Prieks par to, kas paglabāts un saudzēts,
Pievākts, rūpīgi vests zemē svešā.
Brīnums ir par krāšņo dailes garu,
Dziļi latvisko, kas mirdz man pretim.
[..]*

*Bet vissiltāk skatu saista cimdi,
Mīļi raibā cimdu bagātība.*

*[..]
Arī cimdu raksti ir kā dainas,
Latvju pasaule tur iedaiļota.
Cimdu rakstos mūsu gada laiki:
Purenīšu zelts un pirmais zaļums,
Jāņu laika raibot raibā pļava,
Rudens lauku dzeltenbālais briedums,
Rudens lapu ardievīgais sārtums,
Ziemas mežs ar kluso trīsvienību:
Zemē sniegs, bet augstāk tumšās skujas,
Sīkas zvaigznītes pār visu pāri.*

*Šķiet, vēl daudz kas cimdu rakstos ievīts:
Sievu tikums, mātes rūgtās rūpes,
Vingro darba vīru raitās gaitas,
Karavīru drūmie nāves ceļi.
Latvju dievnamu šais rakstos redzu,
Logiem margotiem un svētku svecēm.
Latvju māksla atdzīvojas sirdī:
Purvīša un Rozentāla ainas,
Labā Skalbes pasakas un dziesmas,
Sāpēs skaidrā Brigaderes seja.*

Tagad to lasot, izjūtams, cik nozīmīgi bijuši šādi kultūras notikumi. Kā redzams periodikā, vēlāk dažādajās mītnes zemēs izstādes skaitāmas simtos.

Savdabīgā, koncentrēti tēlainā veidā kultūras dzīve Vācijas nometnēs atspoguļota Zviedrijas latviešu avīzē, kur regulāri publicējās Vācijā mīto-
šais žurnālists Arsēnijs Podnieks (Ars):

Daudz par ko ir jābrīnās. Piemēram, par tiem kurpju fragmentiem, ar kuriem prof. Dunsdorfs visu ziemu brida peļķes un kupenas, par to pacietību, ar kādu prof. Gulbis rāpās pāri vismākslīgākai šķēršļiem, un ka viņš Baltijas Universitāti tomēr nodibināja.

Reizēm no tumsas izlien vecā viltībā apglumējuši taustekļi. Tie spiež ausis pie durvju spraugām, glūn pie logiem un meklē sirdis, kas zaudējušas spēku. Bet visur tiem priekšā stāv pret mošķiem cirstās zīmes: svaigi smaržo Kugas un Liberta krāsas, smeļ Blaumanis, māj sakšas un blakus Dārziņa skumjajam stāstam, ka nav miera zem Latvijas bērziem, nemitīgi skan Vītola himniskais pravietoījums: augšā celsies Gaismas pils!

Ilustrācijai mazliet statistikas. Lielisku koru (Ābele, Zuika, Ramats, Pavasars un citi) mums jau ir tik kupli, ka mājās varētu sākt tieši ar vispārējiem dziesmu svētkiem. Vairāk kā koru ir žurnālu, laikrakstu un biļetenu – tā ap 70, bet vēl vairāk – skolu, krietni pāri simtam. Profesionālo teātru būs vairāk kā Rīgā, un arī orķestri iet pa to pašu ceļu.⁸

Vesela bagātība ir periodikā izkaisītie dažādie atmiņu stāsti, apcerējumi, tēlojumi: īpaši izceļas Wolfganga Dārziņa humorpilnie vēstījumi “Latviešu Ziņās” (kā Leonīds Vigners sevi piespieda komponēt, kā Romans Suta pēkšņi sāka strādāt, kā Eduards Kalniņš no uzgleznota un izsmērēta puķu pušķa nākamajā dienā izveidoja burinieku), Pētera Ērmaņa smeldzīgās remniscences (nepublicētas grāmatās ir, piemēram, “Gaiteni”, “Logi”). Nevar nepieminēt žurnālu “Ilustrētais Vārds”, kura daudzās fotogrāfijas ir dokumentējušas nometņu kultūras dzīvi ļoti bagātīgi, ir arī atmiņas no Latvijas brīvvalsts laikiem”.

Ilustrētais žurnāls “Tilts” iznāk izceļošanas brīdī un solās attaisnot nosaukumu – būt par tiltu starp aizceļojušajiem. Pēc izceļošanas katrā mitnes zemē visai ātri izveidojas viens lielais laikraksts. Amerikā tas ir “Laiks” (drīz sāk izdot ik gadu “Laika kalendāru” ar krāsainām gleznu reprodukcijām un pielikumu “Laika Mēnešraksts” ar izcili bagātu saturu), Kanādā – “Brīvā Balss” (vēlākais nosaukums “Latvija Amerikā”) ar pielikuma lapu “Literātūrai un Mākslai”, Austrālijā – “Austrālijas Latvietis”. Eiropā paliek avīze “Latvija” (Vācijā) un “Londonas Avīze” Anglijā, Zviedrijā “Latvju Ziņas” un “Latvju Vārds”. Visur ir kultūras informācija. Un, protams, ziņas par latviešiem, kas nu jau izklīduši pa visu pasauli. Bet domas par latviskās kultūras lomu jau ir plašākas – Paula Jēgere-Freimane:

Vai mūsu uzdevums nav arī glābt savu kultūru ne sev, ne savai tautai vien, bet likt tās balsi uzklaustīt arī tiem, kas to vēl nepazīst? .. raudzīsim stigmat Latvijas garīgās robežas cilvēcē.¹⁰

Ir daudz piemēru, kas to apliecina – dziesmu svētki, izstādes, dažādi plašāki sarikojumi, latviešu valodas studiju programmas dažādās universitātēs – Stokholmā, Bonnā, Kentā, Rietummičiganā, Austrālijā u.c. Tā latviešu mākslas un kultūras bagātības tika nestas pasaulē.

Dažādās mītnes zemēs izveidojas ļoti daudz biļetenu, žurnālu, periodisku rakstu krājumu, kas veltīti kādai šaurākai kultūras nozarei, piemēram, “Arhitekts”, “Latvju Māksla”, “Latvju Mūzika”, “Pa Dejas Ceļu”, “Dziesmuvaras Vēstnesis”, “Sidnejas Latviešu Jauktā Kora Vēstis”, “Latviešu Lietiskā Māksla”, “Skatuve”, “Skatuve un Dzīve”, “Raina un Aspazijas gadagrāmata” – to nosaukumi jau parāda saturu. Ir arī pārsteigumi, piemēram, “Pa Dejas Ceļu” 1984. g. publicētas kultūrvēsturiskas atmiņas par Lieldienu, Ziemassvētku paradumiem Tīrzā, ģērbšanās īpatnībām.

Izglītības un studiju tēma ir izdevumos “Universitas”, “Akadēmiskā Dzīve”, “Trimdas Skola”, “Ierosme”, te klāt var minēt arī izdevumus bērniem “Mūsu Ceļš” un “Mazputniņš”. Žurnāls latviešu valodai “Vēstis”, ko izdod Čikāgas latviešu valodas pulciņš, ik numurā publicē jautājumu vācēli ar ļoti daudzu vārdu pareizrakstības skaidrojumiem un tulkojumu paraugiem, plašs raksts veltīts Anšlava Eglīša jaundarinātajiem vārdiem, kā *bendesmaisene, līdzība, sīkmaņotājs, parkotava, bumbiņrakstāmais, kājrats, dižmulķis, ieķezoties* u.c. Par valodas kultūru daudz rakstīts vispārēja rakstura izdevumos, sevišķi par mikstināto ŗ.

Latviešu Humanitāro zinātņu asociācijas 3 rakstu krājumi saturā ļoti bagāti, žēl, ka to tik maz. “Ceļi” turpina pirmskara Latvijas filoloģijas un folkloras jautājumiem veltīto krājumu. Kā piemēru sevišķi interesantiem pētījumiem var minēt Benjamiņa Jēgera atklājumu, ka čehu dzejnieks Čelakovskis, kura dzejolis “Nevis slinkojot un pūstot” mums tik labi zināms, ir arī pirmais latviešu tautasdziesmu tulkotājs čehu valodā 19. gadsimtā. Zviedrijā iznākušais literāri kultūrvēsturiskais krājums “Zari” ir saturā bagāts un daudzpusīgs. Tā 1982. un 1983. gadā vēstīts par gadskārtu svētkiem Rīgā, libiešu teiku par zilajām govīm u.c. Tīri literārs ir žurnāls “LaRAs Lapa”, kura necilā āriene kontrastē ar ļoti bagātu saturu, piemēram, Zinaīdas Lazdas un Pētera Ērmaņa sarakstīšanās, Ofēlijas Sproģeres atmiņas par Edvartu Virzu u.c.

Žurnāls “Vilnis”, kas ir dzejnieces Zinaīdas Lazdas piemiņas fonda izdevums, galvenokārt ievieto apcerējumus un atmiņas par dzejnieci, vairāk-kārt ir rakstīts arī par kādu viņas balvas laureātu. Tāpēc visai pārsteidzoši bija atrast plašas un ārkārtīgi interesantas diriģenta Jura Krīgera atmiņas par Rucavas novadu – “Kur senās parašas bija vēl dzīvas” – šī krājuma 2., 3., 4. numurā. Te vēstīts par kāzu, bērnu, talku paražām, podnieku darbu,

atmiņas par spēlētām teātra izrādēm, pieminētas valodas īpatnības līdz ar interesantiem piemēriem.

Ar 1955. gadu sāk un joprojām turpina iznākt “Jaunā Gaita”, kur toni uzdod jaunie. Ļoti derīgi ir izveidotie satura rādītāji, kādu diemžēl trūkst daudziem citiem trimdas izdevumiem. Pie literāri kultūrpolitiskiem izdevumiem pieskaitāmi “Treji Vārti”, “Daugavas Vanagu Mēnešraksts”, “Latvju Žurnāls”, “Latvju Sieviete”, latgaliešu izloksnē – “Dzeive”. Publikācijas par kultūras tēmām tajos ir skaitāmas vairākos simtos.

ALA Kultūras biroja biļetens sniedz gan informatīvas, gan apkopujoša rakstura publikācijas par latviešu skolām, zinātņi, tēlotāju mākslu, mūziku, atmiņu publikācijas, piemēram, Reiņa Birzgaļa – par teātra gaitām no metņu laikā, vairākas atmiņas par Jāzepu Vitolu, ziņojumu par Redingas mākslas muzejā izstādīto 1868. gadā darināto Nīcas tērpu un 200 gadus vecu Vidzemes jostu, informāciju par “Jāzepa un viņa brāļu” koncertuzvedumu Losandželosas baznīcā ar Olafu Stumbru galvenajā lomā u.c. Ļoti nozīmīgas ir Benjamiņa Jēgera sniegtās ziņas par latviešu zinātnieku publikācijām ārzemju periodikā.

Labi iecerēts, bet nerealizējies ir izdevums “Cedras Ziņas”, t.i., Centrāle etnogrāfijai, dokumentācijai, rādītājiem un arhīvam – Cedra. Šī iecere radusies Tobago salā, lielā latviešu salidojuma laikā 1978. gada jūnijā. Viens no iniciatoriem – vēsturnieks Edgars Andersons. Mērķis – saglabāt izkaisītās latviešu kultūras vērtības nākamajām paaudzēm. Ietvertas 8 apakšno daļas – numismātika, medaļas un ordeņi, sfragistika, filatēlija, senās kartes, ievērojamo vietu un personu attēli, neapzināti iespieddarbi, rokraksti, reti dokumenti.

Apbrīnas vērts ir Edgara Dunsdorfa redakcijā Austrālijā izdots kultūrvēsturiska satura krājums “Archīvs”, kura 30 sējumos apcerētas visdažādākās latviskās problēmas, dots perfekti izstrādāts kopsavilkums un satura rādītājs, kas ļauj to viegli izmantot.

Gribas pieminēt it kā šauri profesionālos vai kādai atsevišķai ļaužu grupai adresētos izdevumus: “Latviešu Juristu raksti”, “Technikas apskats”, “Meža šalkas”, “Strēlnieks”, “Kaņa Invalids” u.c. Tajos atrodami kultūrvēsturiski nozīmīgi atmiņu publicējumi, apceres par interesantām personām u.tml. Tā literatūrvēsturē nozīmīga liecība publicēta krājumā “Latviešu Juristu raksti” 1961. gadā Nr. 5 – par to, kā 1919. gada aprīlī izvīrāja apsūdzību E. Virzam sakarā ar viņa dzejoli “Dievu spēles”. Savukārt žurnālā “Strēlnieks” publicētas atmiņas un pārdomas par Aleksandra Grīna mēģinājumiem turpināt strēlnieku tēmu romānā. Līdzīgu piemēru ir daudz.

Tieši šī satura bagātība padara lielāko daļu trimdas periodisko izdevumu par izcilu kultūras vērtību.

Vēl par kādu īpašu kultūras nozari – humoru un satīru. Par šāda veida izdevumu trūkumu ne reizi vien minēts dažādos preses vērtējuma apskatos. Daži izdevumi tomēr ir. Vispirms – Zviedrijā 1944. gada beigās un 1945. gadā iznāk rotaprintēts izdevums “Bundža” – *malēniešu driķējums gara uzfrišināšanai*. Atbilstoši laikmeta aktualitātēm tiek izsludināta nederīgu no Latvijas atvestu mantu izsole, kā arī pasmaidīts par mūžīgajām ķildām nometnēs. 1953.–1954. gadā, arī turpat Zviedrijā, šķiet, daļēji ar tiem pašiem spēkiem iznāk satiriska avīze “Jautrais Ods”. Tajā visnozīmīgākās ir visos sešos iznākušajos numuros publicētās humoristiskās atmiņas “Vecie, labie, jaukie Rīgas laiki”, kur pieminēti daudzi mākslinieki, viņu bohēma, atstāstīti anekdotiski notikumi u.c. Ilglaicīgs ir bijis žurnāls “Rūgtais Apīnis” (1962–1986) – *Latviešu globālā velnu dzinēju fonda žurnāls ar neatbildīgiem palīgredaktoriem Zviedrijā, Kanādā, Austrālijā*, kur pie “humora taisīšanas” darbojušies tādi speciālisti kā Uldis Ģērmanis, Uldis Siliņš, karikatūrists Eduards Keišs, kura spēju uzzīmēt šaržu 4 sekundēs apbrīnojuši ne jau latvieši vien. Karikatūras un humoristiski apcerējumi ieņem nozīmīgu vietu periodiskajos izdevumos, sevišķi nometņu laikā. Tā 1944. gadā Berlīnē iznākošajā laikrakstā “Latvju Balss” publicēta Rirdāna karikatūru sērija “Rirdāns bēgļu gaitās”, vēlāk avīzē “Nedēļas Apskats” viņš šo tēmu turpina ar humoristisku nometņu tipu galeriju, tad seko tēma par iespējamām DP izceļošanas vietām – Brazīlijā, Austrālijā, Beļģijas ogļraktuvēs, Francijas vīna kalnos, Āfrikā un beidzot uz Marsa un Mēness. Avīzē “Latviešu Ziņas” Eslingenē regulāri publicēja valodas kļūdām veltītas Reiņa Birzgaļa karikatūras. Birzgaļa zīmējumi ļoti daudz publicēti arī vēlākos trimdas mītņu zemju izdevumos. Būtu nepieciešams apkopot izcilo karikatūristu darbus. Pēc izceļošanas dažādās zemēs sastopami vairāki īslaicīgi humoristiski izdevumi, kā “Preses Pīle”, “Jautrais Rasols” u.c.

Šie daudzskaitlīgie periodiskie izdevumi paši par sevi jau ir vienreizēja kultūras liecība. Daudzpusīgais un plašais kultūras notikumu dokumentējums tajos ir nepārvērtējama bagātība, ko nepieciešams apzināt un izmantot Latvijas kultūras vēstures veidošanā.

¹ *Raisters Eriks*. Trimdas preses likteņi un loma // Latviešu trimdas desmit gadi: Rakstu krājums Dr. Phil. H. Tihanovska redakcijā. – (B. v.): Astra, 1954. – 231.–236. lpp.

² *Dulmanis Voldemārs*. Latviešu brīvā prese divdesmit gados: [tekstā arī statistiskas diagrammas par kultūras jautājumiem (teātru izrādes, mākslas izstādes, koncerti, skolas un izglītība, daiļliteratūra, ar kultūru saistītas personālijas un problēmraksti) laikrakstos “Londonas Avīze”, “Latvju Vārds”, “Latvju Ziņas”, “Latvija”, “Laiks”, “Latvija Amerikā”] // Archīvs – 10. sēj. (1970). – 11.–26. lpp.

³ *Dunsdorfs Edgars*. Brīvās pasaules latviešu periodika // Archīvs – 10. sēj. (1970). – 89.–136. lpp.

⁴ *Ķiķauka Tālivaldis*. Trimdas laikraksti // Jaunā Gaita. – 1981. – Nr. 132. – 24.–26., 43.–44. lpp.

⁵ *Ķiķauka Tālivaldis*. Trimdas periodiskie izdevumi: [par žurnāliem, rakstu krājumiem, mēnešrakstiem un biļeteniem] // Jaunā Gaita. – 1981. – Nr. 133. – 19.–26. lpp.

⁶ *Daukste-Silasproģe Inguna*. Latviešu literārā dzīve un latviešu literatūra bēgļu gados Vācijā, 1944–1950. – Rīga: Zinātne, 2002. – 421 [1] lpp.: il.

⁷ Latviešu trimdinieka iespiestais vārds/ Cand. phil. E.A. – Aut. uzrād.: E.A. // Apskats. (*Geestacht*). – 1946. – 2. febr., Nr. 10. – 4. lpp.

⁸ *Ars* [Arsēnijs Podnieks]. Vēstules no Vācijas. 3. // Latvju Vārds. – 1946. – 28. sept., Nr. 74. – 3. lpp.

⁹ *Kuršinska Latvija*. Ģimenes portrets. [Par mākslinieku Romanu Sutu] // Ilustrēts Vārds. – 1948. – Nr. 33. – 5.–6. lpp.

¹⁰ *Jēger-Freimane Paula*. Trimdas posts un svētība. Pārdomas Raini pieminot // Laika Mēnešraksts. – 1955. – Nr. 11. – 22.–25. lpp.